

Victoriewandeling 2026

DE SLAG BIJ VRONEN

Tekst en tekeningen Jan Roobeek

Voor Rotaryclub Alkmaar vervaardigde historische kaart overeenkomstig huidige locaties

1. Inleiding

Om de Slag bij Vronen uit 1297 goed te begrijpen is het noodzakelijk ver terug te gaan in de geschiedenis. Waarom ontstond deze strijd? Er wordt vaak eenvoudig gesteld dat “de Hollanders de West-Friezen definitief wilden afstraffen” of “dat de graaf van Holland de bewoners van West-Friesland wilde onderwerpen”. Maar hoe was deze situatie dan ontstaan? Was het louter een strijd tussen Alkmaar en het naburige Vronen? Het blijkt veel gecompliceerder.

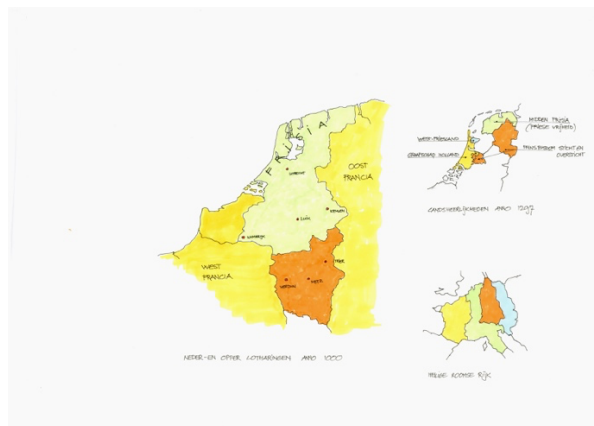
We zien dat intriges, strijd tussen machthebbers in Holland en Utrecht en zelfs internationale strategie een rol hebben gespeeld. We zien ook dat de opstandige West-Friese bevolking werd gebruikt bij vetes binnen de familie van de graaf en bij conflicten tussen de graaf en andere machthebbers.

De directe aanleiding voor de heftige gevechten bij Vronen in 1297 was de opstand van de West-Friezen na de moord op graaf Floris V door lagere edelen één jaar eerder.

Bij dit complot bleken diverse machthebbers, zelfs die van Engeland, Brabant en Vlaanderen betrokken.

De Slag bij Vronen betekende dat de West-Friese gemeenschap zich na eeuwen van relatieve vrijheid en zelfbestuur moest voegen naar het systeem van de graaf van Holland. Tijdens deze wrede gevechten vielen veel meer slachtoffers dan bij het Beleg van Alkmaar in 1573. Naar schatting waren het er tussen de 3000 en 4000. Goed om eens bij stil te staan. We moeten ver terug in de geschiedenis. Het is een groot en ook spannend verhaal. Ik heb getracht het niettemin zo bondig mogelijk en objectief te verduidelijken in een stuk van 25 pagina's.

2. West- Frisia

Frisia als deel van het Hertogdom Neder-Lotharingen

In een ver verleden, na de dood van Karel de Grote in 814, was West-Frisia een groot gebied in de delta van de Rijn en Maas. Dat liep grofweg van de Scheldemond in het huidige België tot aan het Vlie. Friesland en West-Friesland waren met elkaar verbonden en slechts gescheiden door het Vlie, een toen nog betrekkelijk smalle stroom in een veengebied. Ten oosten van het Vlie tot de monding van de Eems lag Midden-Frisia; ten oosten van de Eems lag Oost-Frisia, dat liep tot aan de Wezer bij Bremen. In die tijd werd de streek min of meer bestuurd door Noormannen, ondanks dat het deel uit maakte van het Frankische Rijk.

In een oorkonde staat dat West-Frisia op 4 augustus 889 werd geschonken aan de Friese edelman Gerulf, leenman van de Frankische vorst Arnulf van Karinthië.

Dit gebeurde na de moord op de Noordse krijgsheer Godfried de Deen in 885. Mogelijk verkreeg Gerulf de schenking door Godfried in de val te lokken, waarna hij werd aangesteld om het Rijk te beschermen tegen nieuwe Vikingaanvallen.

In de Abdij van Egmond werd een oorkonde bewaard, waaruit blijkt dat op 15 juni 922 of 923 de Frankische Koning Karel de Eenvoudige de kerk van Egmond (Egmond) en al haar bezittingen schonk aan de zoon van Gerulf, Dirk I. Hij mocht zich graaf van West-Frisia noemen. Met Gerulf en Dirk begon de eeuwenlange heerschappij van de Gerulfingen, die eindigde met de dood van Jan I in 1299.

Met deze twee oorkonden in bezit (en met misschien nog wel meer) waren de Gerulfingen van mening dat zij eigenaar waren van geheel West-Frisia.

was gestart en tol ging heffen op de Merwede. Deze Slag bij Vlaardingen wordt wel gezien als de start van Holland als politieke zelfstandige eenheid. De graven van het gebied werden van vader op zoon steeds machtiger.

4. Domeinhoven en kerken

De graaf van West-Frisia, Floris II de Vette, de voorvader van de bekende Floris V, besloot zich vanaf 1101 “Graaf van Holland” te noemen. Hij had in Alkmaar een “Grafelijk Domein” dat het Hooge Huys werd genoemd. Hiernaast stond de Sint Laurentiuskerk, de voorganger van de huidige Grote Sint Laurens. Het domein en de kerk werden door een slotgracht omgeven.

Op de zandrug ten noordoosten van Alkmaar, had de graaf eveneens een domeinhof. Dit was het domeinhof Vronen-Oudorp met een eigen kerk en bestuurscentrum. Het is bekend dat in het oudste deel van “Vranlo”, lees Vronen, in de 10^e eeuw al tenminste 10 hoeven stonden. Het woord Vroon betekent een stuk land dat niet werd verpacht werd maar eigendom was van een Heer, die het zelf in gebruik had. (Vroonlanden).

Een hoeve in die tijd was in feite een soort langwerpige landbouwschuur, met riet bedekt, die soms wel 25 meter lang kon zijn. Boeren werden verplicht een tiende van de opbrengst van hun land af te staan aan de graaf of aan de Abdij.

Aan de kerkenclusters kunnen we afleiden dat de invloedssfeer van Kennemerland tot ver in West-Friesland reikte: de kerkenclusters Petten, Heiloo en Velzen behoorden tot de Abdij van Echternach in Luxemburg. De kerk van Oudorp was tussen 1063 en 1118 afgesplitst van die van Heiloo, maar viel nog altijd onder Echternach. Deze kerk van Oudorp was de secundaire moederkerk van maar liefst negen dochterkerken tot ver in West-Friesland. Die kerken waren in de ogen van de graaf markeringspunten van de grens van Kennemerland. Kennemerland liep in de beeldvorming van de graaf Floris II de Vette tot Wadwij, Hoogwoud en Wognum aan toe.

De graven van het West-Frisia van 800-1100 (die zich na 1100 “Graven van Holland” gingen noemen) hadden dus het beeld dat zij hun rechten konden laten gelden op het noordoostelijk gebied.

Het moerasgebied tussen Alkmaar en Vronen met de drie kastelen: Torenburg, Middelburg en Nieuwburg

5. De Friese Fryheidt

Friezen in Rome (bron onbekend)

In 1165 had keizer Barbarossa de rechten van het gebied Midden-Frisia - zonder dat iemand anders daar weet van had – overgedragen aan de bisschop van Utrecht. De graven van Friesland hadden het nakijken. De bisschop van Utrecht was enorm machtig. Hij regeerde als een vorst en had de heerschappij over grofweg de provincie Utrecht (Nedersticht), maar tevens over Overijssel, Drenthe en Groningen. Utrecht was de belangrijkste stad in de wijde omgeving. Het lukte noch de graven, noch later de bisschop van Utrecht om de Friezen onder hun gezag te krijgen. De Friese Vryheidt was geboren.

De Friezen grepen terug op de zogenoemde “Magnuskerren”: De Friezen in het leger van Karel de Grote zouden hem geholpen hebben de stad Rome te bevrijden van rebellen. Ze werden beloond met een bijzonder privilege: Friezen mochten vrij zijn, waren aan niemand iets verplicht, behalve aan de Heilige Roomse Keizer (lees de Paus) zelf. Vlak bij de Sint - Pieter in Rome staat nog altijd de Friezenkerk, tegenwoordig gewijd aan St. Michaël. Het heeft de oudste Romaanse toren van Rome.

Toen Hendrik van Saksen in Stavoren het graafschap van Frisia claimde, werd hij direct na het uitspreken een kop kleiner gemaakt. De Friezen dulden geen enkele Heer.

De Friezenkerk in Rome

West-Friesland en Midden-Friesland waren toen nog altijd slechts door de smalle Vliestroom gescheiden. De West-Friezen voelden daarom zich nauw verbonden met de Midden-Friezen. Het was één volk.

In de tweede helft van de 12e eeuw was er sprake van het volledig ontbreken van gezag van de graaf. De bevolking in het noordoostelijk deel van het graafschap West-Frisia (Holland) betaalde geen belasting en leverde geen mannen voor het leger van de graaf. Het vrijheidsgevoel van de West-Friezen werd steeds groter. Feodaliteit ontbrak en zij begonnen zich zelfstandig te besturen en collectief samenwerkingsverbanden te smeden in hun strijd tegen het water. Ze konden heel goed hun eigen boontjes doppen.

Vronen gezien het water van de Vronermeer

Zicht vanaf het noorden op de oude kerk en kerkhof van Vronen voor de verwoesting in 1297

6. De nederzetting Vronen

Vanaf de 8^e tot de 10^e eeuw, ontstonden langs de kuststeek van de lage landen diverse nederzettingen op de ontgonnen strandwallen. De zandgronden van het huidige Sint Pancras en Oudorp waren goede plekken om tegen het opkomend water beschermd te zijn. De akkers lagen in langwerpige percelen op de kalkrijke geestgronden. Hier werd vooral haver en vlas verbouwd. In de lagere delen werd vee gehouden. De mest werd gebruikt om de vruchtbaarheid van de akkers te bevorderen. Soms liet de boerenbevolking de akkers een jaar braak liggen of ging men over tot bemesting met onkruid en bladeren.

Vronen was beslist niet een geïsoleerd eenvoudig dorpje. Men moet de boel goed op orde hebben gehad. Er was een kerk, men maakte een eigen rechtssysteem. Ze lieten elkaar zien dat ze helemaal geen graaf nodig hadden. Met platbodems werden producten en materialen van elders aangevoerd. De kerk was erg belangrijk in het sociale leven. Er was veel ellende, kindersterfte, ziekten, geweld, watersnood. De kerk bood troost.

Het systeem van die tijd was dat boeren de grond in bruikleen kregen van de graaf. Zij moesten 10% van hun "omzet" afdragen. In West-Friesland was men in de 11^e eeuw daartoe niet genegen. Zij accepteerden niet meer het gezag van een graaf. Wanneer de West-Friese bevolking een of meerdere generaties lang zelfstandig opereerden, geen afdracht betaalden en de boel zelf gingen regelen, waanden zij zich ook eigenaar van de grond. In West-Friesland ontstonden tevens samenwerkingsverbanden om zich te beschermen tegen het water dat tijdens stormen steeds meer land wegsloeg. West-Friesland werd een eenheid en Vronen zelf werd een belangrijke nederzetting; het lag pal naast Kennemerland op een hogere zandrug. Voor de West-Friezen kwam het gevaar van aanvallen over zee of over land via Alkmaar.

7. De invloed van de strijd tegen het water

Het bijzondere in de geschiedenis van dit gebied is dat de strijd tegen het water van grote betekenis is geweest. De bewoners van het moerasgebied West-Friesland werden gedwongen hun gebied tegen het opkomend water te beschermen. De afgegraven veengronden begonnen in te klinken. Aan de oostkant drong het water van de Zuiderzee steeds verder het land in en hetzelfde gebeurde bij hoog water aan de westkant: de Rekere, een stroom van het Oer-IJ voerde water af van zuid naar noord, richting de Zijpe en het zeegat tussen Camperduin en Petten. Maar met storm stroomde het zeewater van noord naar zuid. Om hun gebieden te beschermen verenigden de bewoners zich in zogenaamde "Koggen" of "Ambachten". Er ontstonden in West-Friesland vier ambachten die dijken aanlegden. Rondom Vronen werd de Vronlegeestmerambachtsdijk aangelegd, welke in het zuidwesten direct aan Alkmaar grensde. Toen de dijken van de vier ambachten werden gekoppeld ontstond de West-Friese Omringdijk.

De dijken versterkten het onafhankelijkheidsgevoel van de bevolking. Zij beschouwden hun eigen Ambacht als hun rechtsgebied. De dorpen waren dus betrekkelijk zelfstandig, met een eigen kerk en eigen pastoor. De West-Friezen waren generaties lang gewend te leven zonder heer.

Toen de graaf in de loop van de 12^e eeuw zijn gezag wilde laten gelden, staken de West-Friezen een keer in de zoveel jaar de "Ossenvoorde" over. Dit was een doorwaarbare plaats in het stroomgebied van de Rekere; een route door het moerasgebied tussen de Vronergeest en de zandrug van Alkmaar, die ongeveer liep tot aan de huidige Paardenmarkt. Het moet haast wel overeenkomen met de wat later aangelegde kronkelende Munnikenweg.

8. Het veranderende landschap

De hoeven in Vronen stonden voornamelijk aan de westzijde van de geestgrond. Hier was het water van de Vronermeer. Visserij zal in Vronen ook beslist van belang zijn geweest. Aan de oostzijde was de grond minder geschikt, hoewel dat later anders bleek. Bij de nollen (duinheuvelds) en de Oosterwal was de grond vruchtbaar in de dalen van die duinen. Het farmaceutisch bedrijf VSM vestigde zich in de 20^e eeuw op industrieterrein de Beverkoog, langs de ooststrand van de geestgronden, net in het lagere gebied. Het smalle water werd uitgegraven en de vruchtbare grond werd gebruikt voor hun honderden kruidensoorten. Nu kennen we dit terrein als de Hortus Alkmaar. Een leuke bijzonderheid is dat je op dit terrein de enige echte beek van Alkmaar kunt zien. In de ongeveer twintig meter lange waterloop stroomt water vanaf de hogere geestgronden van Sint Pancras naar de Hortus Alkmaar. Zo moet het in de middeleeuwen ook zijn geweest. In deze fraaie medicinale kruidentuin is sinds het voorjaar van 2026 ook een Alchemistentuin aangelegd welke aan één zijde is afgeschermd door een zogenaamde Klin. Dit is de benaming van opgeworpen begroeide zandheuvelds in Sint Pancras tegen het stuiven van het zand.

Het landschap veranderde voortdurend. Wil je de geschiedenis van een stad begrijpen, moet je het landschap rondom die stad begrijpen. Dat geldt vooral voor het landschap rondom Alkmaar.

Waar de Burchtsloot, de vaart vanaf de Vronermeer naar de Voormeer liep werd een overhaal gebouwd; machines op mensenkracht om boten over de dijk te trekken. Een tweede overhaal was ook noodzakelijk. Dit was de overhaal bij de reeds in de 13^e eeuw genoemde Jan Boyes. Het was daar waar de vaart van de Vronermeer langs de Halve Maan naar het water van De Waert liep. Deze waterloop werd in 1624 verder uitgegraven als de nu bekende Hoornse Vaart, een directe trekvaart tussen Alkmaar en Hoorn. Het was ook bedoeld om het water van de in 1634 drooggelegde Heerhugowaard af te laten vloeien.

Omdat er verschillende waterniveaus bij elkaar kwamen was het noodzakelijk overhalen en sluizen te maken bij een belangrijk knooppunt van waterwegen vlak bij de stad. Deze kennen wij nu als de Zes Wielen. Die zes wielen zijn niet de zes molens die hier stonden. Het zijn de zes grote wielen van de drie overhalen. De boten werd over de dijk getrokken met behulp grote wielen, in de vorm van een rad, waarin men liep om het touw op te winden.

9. De strijd tegen opstandige West-Friezen

De “Graven van Hollandse Huis” hadden vanaf de 11^e eeuw in het zuiden een sterke machtpositie opgebouwd. Zij probeerden de West-Friezen in het gareel te krijgen. Er waren voortdurend aanvallen van West-Friezen op Kennemerland, met daaropvolgend strafexpedities georganiseerd door de graaf. En daarop weer tegenaanvallen van de West-Friezen. Het ging decennialang heen en weer. De West-Friezen hadden een soort guerrilla tactiek ontwikkeld: snel en kort toeslaan en wegwezen.

Vanwege hun dapperheid in de strijd tegen de West-Friezen ontvingen de Alkmaarders in 1072 van de Hertog een stadswapen, ten weten een zilveren burcht op een rood veld. Het wapen van Alkmaar verwijst dus niet naar “Kasteel de Torenburg” (die pas in 1254 werd gebouwd of opnieuw verbouwd). Het wapen verwijst naar de ronde toren, die de voorganger was en later werd verbouwd tot een vierkante burcht.

Willem II en Floris V, vader en zoon, fantasietekening gemaakt omstreeks 1450
 Archief Libraiana Kennemerland

Vooraf in de 12^e eeuw was er voortdurend hevige strijd. In 1132 trok Dirk VI over het ijs West-Friesland binnen en joeg na twee gevechten de West-Friezen op de vlucht. De West-Friezen hielpen Floris de Zwarte, de broer van Dirk, die ruzie had met de graaf. Daarop werd in 1133 Alkmaar geplunderd. Ook de kerk werd verwoest. De keizer wist tenslotte de broers te verzoenen. In 1166 trokken de Alkmaarders en de Haarlemmers West-Friesland binnen en verwoestten Schagen. Daarop kwamen de West-Friezen terug en Alkmaar werd opnieuw geplunderd en verbrand. In 1188 trok graaf Floris III West-Friesland in en de dorpen Winkel en Niedorp werd in de as gelegd.

Toen het gebied in de periode 1195-1235 moest worden beschermd tegen het opkomend water van de Reker werd de Coedijck aangelegd. Deze kennen wij tegenwoordig als het fietspad de Rekerdijk. De dijk liep verder naar het zuiden door langs de Voormeer en oostelijk langs de Waert. In die periode waren er wat minder aanvallen van West-Friezen in Kennemerland. Elke West-Fries was nodig voor de aanleg van dijken en de graven van destijds zullen het prima hebben gevonden. In 1250 kon men nog wel met planken van Enkhuizen naar Stavoren lopen, maar bij de zware storm van 1282 spoelde opnieuw enorm veel land weg. De West-Friezen waren wel gedwongen een deal te sluiten met graaf Floris V. In 1288 werd een eerste vrede getekend. Simpel gezegd: Ze beloofden trouw aan de graaf en deze beloofde mee te helpen dijken aan te leggen.

Het wapen van Alkmaar werd al in de 11^e eeuw gebruikt.

10. Willem II en zoon Floris V

Graaf Willem II, in de hoedanigheid van Rooms-Koning, bracht in 1252 (of 1254) een bezoek aan Alkmaar en liet een huis bouwen op de hoek van de Sint Pietersstraat. Door Willem II werd in 1254 of 1255 opdracht gegeven een dijk aan te leggen in het “moeras in de stad”. Vanaf de Geest naar een nieuw kasteel: de Torenburg, net aan de andere kant van de Vronlegeestmeromringdijk. Op 12 september 1254, in het jaar dat Alkmaar stadsrechten kreeg, vroeg hij aan de baljuw van de Torenburg om de Abdij van Egmond te helpen de kerken in West-Friesland weer onder het gezag van Egmond te brengen.

Prent Collectie Provinciale Atlas Noord Holland: Moord op Willem II in 1256

Tijdens een represailletocht op 28 januari 1256 werd graaf Willem II doodgeslagen, toen hij bij Hoogwoud met zijn paard door het ijs van de Berkmeer zakte. De moordenaars kwamen er pas later achter dat hun slachtoffer de graaf zelf was, die nota bene ook tot koning van het Heilige Roomse Rijk was benoemd. Willem stond zelfs op het punt zich door de paus te laten kronen als keizer van het Heilig Roomse Rijk. Zijn dood gaf ophef in heel Europa. De daders verstopten het lijk en begroeven het in of bij een woning in Hoogwoud.

Willems zoon, Floris V, was pas anderhalf jaar oud ten tijde van de moord op zijn vader. Hij kreeg een voogd (zijn oom) en na een stevige opleiding kreeg hij het als jongeling van 12 voor het zeggen. Hij trouwde op zijn vijftiende met Beatrijs van Vlaanderen. Zij kregen negen kinderen, maar slechts één overleefde de kinderjaren. Daarnaast had Floris ook her en der zeven bastaardkinderen.

Hij mag echter pas vanaf zijn 18e een leger aanvoeren en zijn eerste veldtocht gaat naar West-Friesland, maar zonder succes. Hij legt gelijk een dam en een dijk aan om met zijn leger vanaf de Alkmaarse Geest naar West-Friesland te kunnen gaan: dit is de Munnikenweg. De jonge graaf krijgt heel wat voor zijn kiezen: niet alleen de West-Friezen bieden hevig weerstand met een soort guerrillaoorlog, maar er zijn ook opstanden in Kennemerland en Waterland. Floris lost het slim op door de Kennemers eigen landrecht te geven en Amstelredamme een tolprivilege te geven. Hij verovert door sluwe zetten gebieden op de Bisschop van Utrecht, vergrootte zijn graafschap en rechten. De West-Friezen krijgt hij echter niet onder controle.

portret van Floris V - ets uit 1650

11. De ambitieuze Floris

Floris verbouwde rond 1286 twee burchten die zijn vader had laten bouwen tot heuse kastelen: de Middelburg bij de Munnikenweg en de Nieuwburg bij de Halvemaan. Daarnaast bouwde hij een compleet nieuwe burcht: Eenigenburg (Huys te Nuwendore) nabij Krabbendam. De drie burchten waren voor die tijd razendsnel binnen vijf jaar gebouwd. Eerder had hij al een kasteel bij Wijdenes laten bouwen, nadat hij in 1282 over de nu toegankelijke Zuiderzee met een troepenmacht West-Friesland binnen was gevallen en diverse belangrijk West-Friezen gevangen had genomen. Hij had een grote bouwdrift: in 1279 richtte hij de Ridderzaal in Den Haag op en nadat Jan van Nassau, de bisschop van Utrecht, hem Nedersticht (grootweg de Provincie Utrecht) min of meer gedwongen in onderpand had gegeven, bouwde hij het Muiderslot.

Hij zette opnieuw een veroveringstocht op tegen de West-Friezen, vond het graf van zijn vader en het lukte hem in 1289 de West-Friezen te onderwerpen. Ze hadden ook weinig keus: de voortdurende strijd tegen het water konden zij niet in met de eigen groep meer doen. Extra geld en mankracht was nodig.

Hij liet daarop het Huys te Medemblik (Kasteel Radboud) bouwen. De West-Friese afgevaardigden beloofden de graaf trouw: zij beloofden dat zij hem en zijn manschappen niet zouden hinderen bij het aanleggen van wegen, dijken en burchten, en dat zij de belastingen steeds stipt zouden betalen. De vredesvoorwaarden waren mild. Dat paste in de strategie van Floris: behandel je gewezen vijanden goed en verneder ze niet onnodig.

De ambitieuze Floris timmerde niet alleen fysiek aan de weg. Hij moderniseerde in de gebieden waar hij heerste gelijktijdig het bestuur en steunde de boeren in de strijd tegen lagere adel. Hij gaf de boeren grond in eigendom tegen een redelijke belastingafdracht. Zo verkreeg ook Medemblik als enige stad in West-Friesland stadsrechten. Er was gedurende een aantal jaren sprake van een stabiele periode.

Vandaar de titel: “Den Keerlen God”, God van de gewone man. Het waren lagere lokale edelen die het als spotnaam gebruikten. Floris was op de goede weg en de vrede van 1288 had beslist langer kunnen duren, ware het niet dat er op internationaal vlak een paar jaar later beslissingen werden genomen die noodlottig uitpaktten.

Kasteel De Torenburg gezien vanaf de Driesprong (kruispunt Munnikenweg/ Frieseweg) met rechts vanaf de Torenburg naar het Koning Willems huis de Dijk

12. De Torenburg

Veel meer dan Floris was zijn vader, Rooms-koning Willem II, veel op reis in Europa. Hij zal overal veel kennis hebben opgedaan over stedenbouw, verdedigingswerken en kastelenbouw. In 1252 kwam Willem naar Alkmaar en liet een stenen huis bouwen op de hoek van de Sint Pietersstraat. Omdat de Alkmaarders met regelmaat geconfronteerd waren met aanvallen van de West-Friezen en deze afsloegen, werd de stad beloond met stadsrechten in 1254. Willem liet ook een dijk aanleggen van het hoger gelegen land (bij de huidige Paardenmarkt) naar de Torenburcht, een ronde toren op een ‘motte’ (ronde heuvel). Die oude toren is het symbool van Alkmaar geworden.

De Torenburg (fantasietekening) collectie regionaal Archief Alkmaar PR 1000796

Het wapen van Alkmaar is dus niet de rode toren waarop door Trijn Rembrandts en anderen zo dapper werd gevochten tijdens het Beleg van Alkmaar in 1573, maar de oude ronde toren van de Torenburg die er vermoedelijk al stond in de 12^e eeuw. Vòòr de toren stond een poort met twee torens. De enige afbeelding van het bouwwerk is een penning uit die tijd en deze werd de basis voor alle latere afbeeldingen van het stadswapen.

De nieuwe dijk ging dwars door het ‘moeras van Alkmaar’, het laagste gedeelte van de stad. Nog steeds is de Ramen het laagste straatje in de stad, wat bij een hoosbui soms nog altijd duidelijk wordt. Deze dijk naar de Torenburg is de huidige de Koningsweg, Koningsstraat en Dijk. Bijzonder is dat deze aansloot op de Vronlegeestemerambachtdijk, aangelegd door West-Friezen en welke deel uitmaakte van de West-Friese omringdijk.

Het is moeilijk voor te stellen, maar realiseer je dat de West-Friese omringdijk in 1250 langs de noordzijde van het huidige Luttik Oudorp liep. Dat is nu midden in het centrum! De oude toren stond vlak achter die dijk, aan de oostoever van de Rekere. Op de strategische plek van de oude ronde toren liet Willem II rond 1250 kasteel de Torenburg bouwen, met een grote rechthoekig donjon en nog eens vier extra torens. Het geheel was van duyvensteen (tufsteen uit de Eifel) en werd door water omgeven. Alle tekeningen van de Torenburg zijn fantasie.

Van de drie kastelen in Alkmaar aan het einde van de 13^e eeuw is De Torenburg de oudste. De Middelburg en Nieuwburg waren van baksteen in groot formaat, z.g. kloostermoppen en van later datum. Tufsteen werd toen veel minder gebruikt.

13. De Middelburg

Lang was de gedachte dat de Middelburg een klein kasteel was. Op het door water omgeven veld zijn in de ondergrond fundaties gevonden en in 1947 in kaart gebracht zonder extra specificaties. De fundaties duiden op een grote donjon (woontoren) over bijna een kwart van het bebouwde oppervlak.

Recente archeo-geofysische onderzoeken hebben aangetoond dat er ten oosten van het nu bekende terrein, een groter gedeelte bebouwd moet zijn geweest. Hier zal ook een voorburcht zijn geweest. Het is logisch dat om controle over de waterweg tussen het Vronermeer en het Zwijnsmeer te hebben de vaart tussen de voorburcht en de hoofdburcht doorliep.

De Middelburg (fantasietekening) Prent collectie Regionaal Archief Alkmaar PR 1001365

Tijdens het laatste onderzoek bleek ook dat er een zg. barbacane moet zijn geweest; een versterkt poortgebouw, tussen de donjon en de toegangsbrug. Aan de andere kant van het water zal er vermoedelijk ook een ommuurd of met palen omheinde voorburcht zijn geweest. Dat deze voorburcht ook al bestond in 1250 lijkt aannemelijk. Mogelijk werd de aanzet tot de bouw dus door Willem II gedaan. Deze voorburcht werd door Floris V later uitgebreid met een tweede gedeelte, een waterburcht. Het geheel werd omgeven door water, singels met tussenoevers.

Er zijn aanwijzingen die duiden op het bestaan van een scheepswerf en mogelijk ook een sluis. Dit is allemaal vrij logisch langs de waterweg vanaf het noorden naar Alkmaar. Opvallend is dat tijdens onderzoek bij de brug in de Munnikenweg gebleken is dat het water bij die brug erg smal was; eigenlijk net genoeg om een smalle boot door te laten. Nu zullen er inderdaad houten boten zijn geweest, ongeveer in de vorm van de later bekende stalen koolvletten. Het water was overal erg ondiep. De smalle brug (vermoedelijk wel een ophaalbrug) is logisch wanneer je bedenkt dat men controle wilde houden, ook tol wilde heffen en invoerrechten wilde innen. In de Middelburg woonde de rentmeester van Floris V.

14. De Nieuwburg

Het kasteel is gebouwd op de plaats waar de zeelei overgaat op zandgrond.

Wanneer wij de fundatie van het kasteel bekijken, zien we direct dat het bestaat uit twee delen: een voorburcht en een hoofdburcht. De voorburcht heeft een onregelmatige vierkante vorm. Bijzonder is dat de voorburcht geplaatst werd in de zeelei, en de hoofdburcht op (aangevuld) zand. Dit versterkt de gedachte dat ook hier de twee delen van het kasteel niet in dezelfde tijd zijn neergezet. Dit wordt ook nog bevestigd door het gevonden type steen van de fundaties uit de verschillende perioden op de verschillende locaties.

De archeologen Nancy de Jong en Rob Gruben concluderen dat de voorburcht een “castris” was, een met baksteen ommuurd kampement, gebouwd door Willem II rond 1250. Het was een betrekkelijk eenvoudige omheining in een onregelmatige vorm.

De Nieuwburg gezien vanaf de brug over de burchtsloot

Zoon Floris heeft later de hoofdburcht toegevoegd, Dat moet gebeurd zijn na de Slag bij Vronen in 1297 en het ondertekenen van de vrede. Die hoofdburcht was daarmee niet zozeer bedoeld als “dwangburcht”, maar veel meer als administratief centrum: het werd het huis van de baljuw, de door Floris V aangestelde ambtenaar. Vermoedelijk draagt het kasteel daarom de naam Nieuwburg.

De stenen voor het kasteel waren een soort kloostermoppen, een grotere maat baksteen. Deze werden in de regio gebakken en met kalkspecie gemetseld. Dit betekende dat ze later ook weer vrij gemakkelijk konden worden losgebikt. De stenen werden overal voor hergebruikt. Bij fundaties werd wel aan het mortel tras toegevoegd. Dit is gemalen vulkanisch gesteente dat veldspaat bevat waardoor fundaties en de onderste lagen van een bouwwerk sterker en meer waterdicht waren. Vandaar dat fundaties na eeuwen nog teruggevonden kunnen worden.

De Nieuwburg: fantasietekening: collectie regionaal archief Alkmaar PR 1001374

Het is niet bekend waar de stenen werden gebakken. Het lijkt logisch te veronderstellen dat dit langs de Munnikenweg bij de steenplaats was en bij de steenovens, hoewel deze pas in de 16^e eeuw voor het eerst worden genoemd en op plattegronden van de stad worden aangegeven. De klei werd met boten over de Rekere aangevoerd vanuit meren ten noorden van de stad.

Na de getekende vrede in 1299 verloren de kastelen Nieuwburg en Middelburg langzaam maar zeker hun militaire functie.

In 1491 werd de Nieuwburg door het Kaas-en Broodvolk verwoest naar aanleiding van een belastingverhoging door stadhouder Jan van Egmond.

In 1517 werd onze regio belaagd door de Friese Grote (Grutte) Pier en zijn Arumer Zwarte Hoop. Dit was een rebellenleger van een paar duizend man dat vocht voor een vrij Friesland. Het bestond uit vele Friezen, Gelderse huurlingen, ontevreden boeren en lage edelen die niet alleen op land als rovers en plundersaars tekeer gingen, maar ook overgingen op piraterij. In Alkmaar vernielden ze in dat jaar de restanten van kasteel Nieuwburg en verwoestten

kasteel Middelburg. Ze staken bovendien het stadhuis in de stad in brand waardoor het archief verloren ging.

Na de verwoesting in 1517 was het niet meer de moeite waard de kastelen op te bouwen. De stenen werden losgebikt en bij diverse 16^e en 17^e eeuwse woningen en gebouwen in Alkmaar zullen stenen van de kastelen in de oude muren verwerkt zijn.

15. Het complot

De lage adel, de lokale machthebbers voelden zich gepasseerd door Floris, die zich geliefd maakte bij de gewone man. Bovendien kreeg Floris ruzie met de koning van Engeland. Dat pakte voor Floris niet goed uit.

Floris was enorm verontwaardigd over het verplaatsen van de Engelse wolstapel in Dordrecht naar Mechelen. Koning Edward I had een deal gemaakt met het graafschap Brabant. Dat kon Floris niet over zijn kant laten gaan. Floris had daarop een verdrag gesloten met koning Philippe van Frankrijk, met name op het gebied van die lucratieve wolhandel. Koning Edward I was op zijn beurt hier weer enorm verbolgen over. En Floris had zich vergist: Veel edelen in zijn eigen graafschap en naburige machthebbers in Vlaanderen en Utrecht waren Engels gezind. In de jaren ervoor was Floris dat zelf ook. Jan, de zoon van Floris, woonde nota bene al sinds zijn zesde op het Hof van Edward. Hij was voorbestemd te trouwen met een van zijn dochters. Hij werd al op zijn geboorte verloofd met deze Elisabeth. Het was een strategisch zet van Floris. Zijn betovergrootmoeder behoorde tot het Schotse Koningshuis. Op basis van deze afstamming probeerde hij aanspraak te maken op de Schotse troon toen deze in 1290 vacant werd. Floris mocht het niet worden en Edward kocht Floris af. Het geld gebruikte Floris voor de bouw van de Ridderzaal in Den Haag.

Na de handelsovereenkomst van Floris met de Franse Koning, bereidde Edward een staatsgreep voor: Er werd een plan gesmeed in samenwerking met de graaf van Vlaanderen (nota bene de schoonvader van Floris), Jan I van Brabant en de edelen Gijsbert van Amstel, Gerard van Velsen en Herman van Woerden en mogelijk anderen. Allen hadden reden om Floris V een hak te zetten. Bedoeling was hem direct door zijn zoon Jan op te laten volgen. Omdat de zoon te jong was om te regeren, zou de jongen moeten werken onder voogdij van raadgevers. Die raadgevers moesten natuurlijk Engels gezind zijn. Ook de Bisschop van Utrecht vond het een goed plan. Hij had namelijk al Amstelland (met het nog kleine Amsterdam) en Woerden min of meer gedwongen in bruikleen moeten geven aan de ambitieuze Floris.

Prent Rijksmuseum CCO: Moord op Floris V in 1296

16. De moord op Floris V

In juni 1296 werd de 42-jarige Floris tijdens een valkenjacht ontvoerd door de drie edelen, met een onbekende vierde. Hij rook geen lont. Hij dacht dat het een verzoeningsfeestje was. Mogelijk had hij ook andere zaken aan zijn hoofd, want in maart was zijn vrouw Beatrijs overleden. Ook zes kinderen waren al dood. Hij had nog maar één zoon en die zat bij de Koning van Engeland, waar hij ruzie mee had. Floris werd gevangengehouden in zijn eigen Muiderslot. Dankzij twee tijdens de ontvoering gevluchte knapen van Floris, was binnen korte tijd iedereen in Holland op de hoogte. Burgers en boeren togen naar het Muiderslot en verlangden zijn vrijlating.

De (lege) tombe van Floris V in de Grote Kerk van Alkmaar

Toen de ontvoerders met de geboeide Floris probeerden weg te komen werden zij in de omgeving van Muiden belaagd. Floris zat op een pony met zijn voeten eronder aan elkaar vastgebonden. Hij probeerde te ontsnappen maar werd direct nagezeten. Gerard van Velsen met twee van zijn kompanen staken daarop in een vooraf onbedoelde razernij Floris dood met 22 messteken. Zijn lijk werd door Alkmaarders, Kennemers en zelfs met hulp van West-Friezen naar Alkmaar vervoerd.

De eigendommen van de gevluchte ontvoerders, Woerden, Amstelland met Amsterdam, 't Gooi en Muiden werden als straf definitief toegewezen aan het Graafschap Holland. Gerard van Velsen werd later gepakt en ter dood gebracht.

We zien opnieuw dat vijanden van de graven van Holland de West-Friezen misbruikten:

Willem Berthout, de nieuwe bisschop van Utrecht wilde de hegemonie van Holland over Nedersticht (Utrecht) breken, Hij brandde het Muiderslot uit, viel West-Friesland binnen en hitste de bevolking en lokale machthebbers op om de kastelen van Wijdenes en Eenigenburg (Huys te Nuwendore, dat zelfs nog in aanbouw was) te verwoesten.

17. De Slag bij Vronen

Mede opgestookt door de bisschop van Utrecht kwamen de West-Friezen massaal opnieuw in opstand. Zij wilden het heengaan van de graaf benutten om weer onder het gezag uit te komen. Het kwam ze duur te staan.

De 14-jarige zoon Jan I kwam over uit Engeland. Hij was een maand eerder getrouwd met de dochter van de Engelse koning Edward I. Hij kreeg van de koning een paar raadslieden mee en moest zich houden aan hun adviezen. Hij was zelf te jong om een leger aan te voeren. In het voorjaar van 1297 trok een militaire expeditie naar Vronen, waar vele opstandelingen zich hadden verzameld. Op 27 maart kwam het bij Vronen tot een veldslag.

Schilderij uit de 19^e eeuw van de strijd van het Hollands Leger tegen West Friezen

West-Friezen hadden tot dan toe een guerrillastrijd gevoerd. Een tactiek van “hit-and-run”. Nu werd het een gevecht van man tot man op leven en dood. Troepenmachten stonden tegenover elkaar.

Vele West-Friezen konden vluchten, maar ongeveer 3000 mensen bleven achter. Met boten trok een deel van het leger de Vronermeer over, voer om Vronen heen, waardoor de Vronergeest werd ingesloten. Er volgde een enorme slachtpartij en het hele dorp werd volledig verwoest, de kerk werd verbrand.

Na deze zware slag gaven de opstandelingen zich over en begonnen de onderhandelingen naar een volledige overgave van heel West-Friesland. Vermoedelijk was de verschrikkelijke slachtpartij bij Vronen bewust bedoeld als voorbeeld wat met opstandelingen in de rest van West-Friesland kon gebeuren.

In 1991 deden de bewoners van de woning (vrijwel) op de hoek van de Meeuwenlaan en de Bovenweg in Sint Pancras een opmerkelijke ontdekking. Zij wilden hun voortuin opknappen en extra groen plaatsen.

Tot hun verbazing vonden zij diverse schedels en botten op amper dertig centimeter diepte. Natuurlijk werd er direct archeologisch onderzoek gedaan. Op het stukje grond van amper 6x4 meter vonden ze de skeletresten van naar later bleek 132 personen, mannen, vrouwen, kinderen. Diverse botten ouder dan de 13e eeuw toonden aan dat men leed aan artrose en lepra. Talrijke botresten uit eind 13e eeuw vertoonden echter zware verminkingen. Met zwaarden of bijlen moet op de slachtoffers zijn ingehakt. En niet één keer.

Meerdere keren werden op hoofden en benen ingehakt.

Overigens meldde Gijsbert Boomkamp in 1740 dat hij op het kerkhof verscheidene beenderen van overlevenden had gevonden. Het kerkhof had een omtrek van 700 voet, dus het moet circa 10 x 20 meter groot zijn geweest.

In het archeologisch museum Huis van Hilde wordt het verhaal van Vronen verteld en hier zijn diverse botresten en schedels te bezichtigen. Ook in het Nobelhuis in Sint Pancras is hiervoor een kleine vitrine ingericht

Het is niet bekend wie nu de uitvoerders waren van de slachtpartij in 1297. Floris V zelf zou nooit opdracht hebben gegeven voor zo'n wrede strafexpeditie. Waar kwam dit bruut geweld vandaan?

Gevonden schedel met wonden door het zwaard

18. Het bloedbad

Het is interessant gebeurtenissen achter elkaar te plaatsen: Daarvoor moeten we de extreme wrede wijze van oorlogsstrijd in Engeland erbij betrekken.

De troepen van de Engelse koning Edward I hadden op Goede Vrijdag in maart 1296 in de Schotse havenstad Berwick-upon-Tweed een enorm bloedbad aangericht, met duizenden doden (strijders en burgers, naar schatting 7.500 tot 17.500) tot gevolg. Het ging gepaard met extreme wreedheid, bedoeld om de Schotten te intimideren en hun verzet te breken. Het staat bekend als het wreedste bloedbad ten tijde en de start van de Eerste Schotse

Onafhankelijkheidsoorlog (1296-1328). Koning Edward had opdracht geven, niemand te sparen, ongeacht leeftijd of geslacht. Kroniekschrijvers meldden dat het bloed in de straten het rad van de watermolen kon laten draaien...

De dood van Floris werd ook in Engeland snel bekend.

Na de dood van Floris werd er direct geschakeld: Zoon Jan moest nu Floris opvolgen. Edward I liet een aantal Engels-gezinde edelen uit het graafschap Holland naar Engeland komen om het huwelijk van de toen 13-jarige Jan bij te wonen. Tot dit gezelschap behoorden de Zeeuwse edelen Jan III van Renesse en Wolfert I van Borsele.

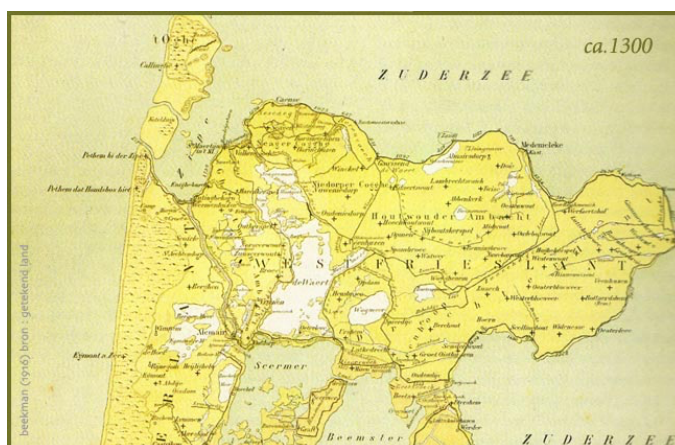
Op 7 januari 1297 trouwde Jan met Elisabeth van Rhuddian en een maand later vertrok de jonge man (zonder echtgenote) naar Holland met de twee door Edward aangewezen raadslieden Van Renesse en Van Borsele. De Stadsklerk van Dordrecht Melis Stoke schrijft in zijn Rijmkroniek van Holland uit 1302 dat beiden nota bene zelf betrokken waren bij de ontvoering en moord op Floris V. De jonge graaf stond geheel onder invloed van deze Zeeuwse raadsheren.

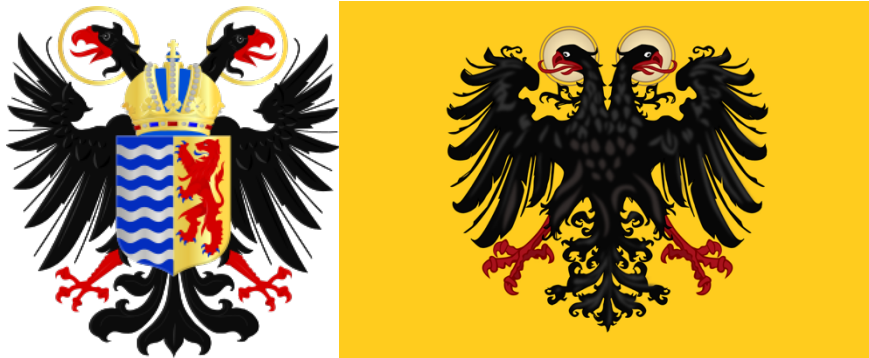
Na de dood van Floris V komen als straf voor de complotplegers het Gooi, Amstelland met Amsterdam en Woerden definitief toe aan Holland i.p.v. aan Utrecht. Tot op de dag van vandaag dus.

Op 27 maart van datzelfde jaar was het deze Jan III van Renesse die de troepen bij Vronen aanvoerde. Was hij door Edward I tijdens het huwelijksfeest ingefluisterd? “Van Renesse, ik geef je een tip: doe maar gewoon met die West-Friezen wat wij vorig jaar in Berwick-upon Tweed hebben gedaan... Stel een voorbeeld! Er woont niemand meer in Berwick. We gebruiken nu de kerk als paardenstal...”

Van Renesse werd na de slag benoemd tot Baljuw van Zuid-Holland. Anderen edelen waren het er niet mee eens en Van Borsele wist de jonge graaf op te zetten tegen Van Renesse. Hij werd nog hetzelfde jaar 1297 beschuldigd van verraad en zocht daarop zijn toevlucht bij de graaf van Vlaanderen, Dampierre, schoonvader van Floris, die ook in het complot van diens ontvoering zat. Vlaanderen en Holland lagen in die periode voortdurend met elkaar overhoop. Het ging vooral om de rechten op Zeeland. Van Borsele deed in de ogen van velen ook verkeerde dingen en werd korte tijd later vermoord bij een volksopstand. Edelen, groot en klein, lagen voortdurend met elkaar overhoop. Dat gold overal in West-Europa. Het waren heftige tijden...

Kaart West Friesland Regionaal Archief Alkmaar PR1001365

Het wapen van Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier met schild anno 2026 en het Wapen van het Heilige Roomse Rijk zoals deze sinds het jaar 1000 werd gebruikt.

De tweekoppige zwarte adelaar komt nog altijd terug.

Wij zijn altijd verbonden met onze geschiedenis.

19. De Vrede

In 1299 werd in de Torenburg (of misschien toch in Castris De Nieuwenburg?) de vrede met West-Friesland getekend. “En dit was het einde van de aaloude Vryheid der Westvriezen, die van deezen tydt het begin hunner welvaart en opkomst kunnen rekenen”. West-Friesland bleef op papier nog een apart bestuurlijk deel van Holland, maar dat verwaterde in de decennia daarna. De vier Ambachten kregen voornamelijk waterbouwkundige taken. De Vronlegeestmerambacht heette vanaf dat moment Geestermerambacht. Zelfs het woord Vronen moest uit het wereldbeeld verdwijnen.

De inwoners van Vronen werden extra bestraft: zij moesten al hun bezittingen afstaan aan de graaf. Het domeinhof Vronen-Oudorp werd nog groter dan het was. De overlevenden werden gedwongen zich langs de Coedike (nu Koedijk) te vestigen. Op de Vronergeest mocht nooit meer een hoeve of kerk worden gebouwd. Oudorp bleef ongemoeid; daar had men zich afzijdig gehouden.

Zoon Jan vervoerde het lichaam van zijn vader Floris en begroef deze in Middelburg. Zijn ingewanden bleven in Alkmaar, de sarcofaag (eigenlijk een kopie) staat nog altijd in de Grote Sint Laurenskerk.

De jonge graaf Jan haalde daarna zijn echtgenote Elisabeth uit Engeland in 1298.

Echter: Jan stierf in november van nog datzelfde jaar op 15-jarige leeftijd aan dysenterie.

Hiermee stierf de dynastie van Gerulfingers ofwel het “Hollandse Huis van de graven van Holland” uit. Als zijn opvolger werd benoemd de Graaf van Henegouwen, Jan van Avesnes. Het was de man van Aleid van Holland, de tante, regentes en voogdes van de jonge Floris. De graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen werden nu verenigd.

In Wil in Zwitserland staat dit lugubere beeld van de Heilige Sint Pancratius

Het is niet duidelijk of de in 1411 genoemde kapel de Witte Kerk wordt bedoeld of een kleine kapel bij het kruis op het oude kerkhof.

In een later handvest van Filips de Goede uit het jaar 1434 wordt het dorp echter niet als Vronen aangeduid maar als Ste Pancras. Dit betekent dat de Witte Kerk er dan al moeten hebben gestaan en dan reeds gewijd moet zijn geweest aan de Heilige Pancratius. Pancratius was een 14-jarige gelovige die weigerde te offeren aan de Romeinse goden. In 304 stierf hij de martelaarsdood. Hij stierf door het zwaard. Op de plaats waar hij stierf werd in Rome later een kerk gebouwd en zijn schedel werd er als relikwie bewaard. Hij wordt geëerd als een heilige die staat voor vasthoudendheid, almacht, trouw aan de eed die je gezworen hebt.

Na de ontdekking in de 17^e eeuw van de catacomben van Rome met de duizenden skeletten van martelaars werden van de aan Pancratius toegeschreven botten een staand skelet gemaakt, compleet in harnas en versierd met gekleurd glas en edelstenen. Het was een methode van de kerk van Rome indruk te maken in gebieden waar het Calvinisme de overhand kreeg. Er werden op die manier honderden botten gedoopt en heilig verklaard. Later werd deze handelswijze weer gecorrigeerd. Niettemin: Het skelet van Sint Pancras is een indrukwekkend geheel en staat nog altijd met zwaard in de Sint-Niklaaskerk in Wil, Zwitserland.

In 1487 vragen de bewoners van het gebied, die zich toch nog Vroners noemen, aan het domkapittel in Utrecht hun kapel te promoveren tot parochiekerk met eigen priester, zodat ze niet in de winter voor de doop van hun kinderen de barre tocht over de Halvemaansbrug naar Oudorp hoeven te gaan.

In een staatsakte van 18 september 1514 staat dat de parochie bestond uit 300 gelovigen die een jaar of 10 of 12 door een pastoor werden geleid.

Officieel staat het dorp te boek als Sinte Pancaes genoemd en kunnen we spreken van Sint Pancrassers. Een vredig dorp met bewoners die louter vrede willen.

Bronnen: (niet volledig, maar dit is ook niet een wetenschappelijk onderzoek en louter bedoeld om het publiek te interesseren voor de geschiedenis van hun omgeving)

Gerard Alders: Het Oer-IJ heropend
Anton Fasel: Alkmaarse Geschiedenissen Kroniek 500-1500
Harry de Raad & Paul Post: Historische atlas van Alkmaar
Wikipedia: Heilige Roomse Rijk. Willem II, Floris V
Historisch Tijdschrift: Het ontstaan van het Graafschap Holland, Erfgoedhuis Zuid-Holland
Maarten Koning: Otterplaat Langedijk 2022: 11 Eeuwen bestuur in een notendop
Canon van Nederland: Floris V
Kasteelradbout.nl: Floris V: hervormer of strateeg
Genootschap van West-Friesland
Peter Bak: Het dak eraf. De historie van de Witte Kerk, 2006
Gerard Alders: Het Vroner Kerkhof van Sint Pancras
Scotland BDM The Capture of Berwick 1296
Nancy de Jong-Lambrechts en Rob Gruben: diverse publicaties over de kastelen van Alkmaar
DBNL Bijdrage: J.W.M. Burgers: Het beeld van de adel bij Melis Stoke Henk 't Jong:
Historiek Floris V van Holland en Zeeland, 2025 Film VPRO: over de Slag bij Vronen.
School TV YouTube.